

Yliopistokirjastojen neuvoston toimintakertomus 2004

Yleistä

Verkoston strategian pohjalta käynnistetyt kirjastojen yhteishankkeet Tietokarttahanke ja Informaatiolukutaidon opintosuunnitelma -hanke jatkoivat toimintaansa. Niiden toimintatavat vakiintuivat ja niissä muodostettiin yhteyshenkilöverkostoja. Uutena kehittämishankkeena käynnistettiin osaamistarvekartoitus. Open access -julkaisemista tehtiin tunnetuksi yliopistoissa ja aloitettiin yliopistojen julkaisemiseen liittyvä yhteistyö kirjastoissa julkaisuasioista vastaavien kesken.

Valtakunnallisen kirjastoverkon kannalta merkittävää oli kansalliskirjaston keskitettyjen palvelujen priorisointi, joka liittyy kansalliskirjaston toimialan laajentamiseen. Toinen merkittävä asia oli eri kirjastosektoreiden yhteistyöelinten ensimmäinen yhteinen kokous syksyllä kirjastonjohtajien neuvottelupäivillä Jyväskylässä.

Kansalliset palvelut ja kehittämishankkeet

Opetusministeriön asetti kansalliskirjasto 2005 -työryhmän valmistelemaan kansalliskirjaston toimialan laajentamista. Työryhmän työtä seurattiin kiinteästi. Yliopistokirjastot priorisoivat omalta osaltaan kansalliskirjaston tarjoamat palvelut.

Neuvosto käsitteli ja hyväksyi ehdotuksen digitaalisen kirjaston ohjausjärjestelmäksi. Ohjausjärjestelmän tavoitteena on kehittää digitaalisen kirjaston palveluita yhtenä kokonaisuutena ja edistää eri toimijoiden välistä strategista yhteistyötä. Verkoston asiantuntemus saadaan paremmin käyttöön ja standardien hyödyntämistä tehostetaan. Uudessa ohjausjärjestelmässä perustetaan uusi verkkopalveluryhmä, joka kehittää palveluita, laatii strategioita, arvioi palvelujen vaikuttavuutta, ennakoi uusia palveluja ja varmistaa ohjelmistojen yhteensopivuuden. Verkkopalveluryhmä voi myös tehdä aloitteita ja toimenpide-ehdotuksia. Verkkopalveluryhmän asiantuntijaryhmät kootaan laajentamalla olemassa olevia laitteiston, ohjelmistojen ja tilastoinnin/vaikuttavuuden arvioinnin asiantuntijaryhmiä. Kansalliskirjasto kokoaa ryhmät eri kirjastosektoreiden, kansalliskirjaston, CSC:n ja opetusministeriön sekä muiden tahojen edustajista.

Digitaalisen aineiston hallintajärjestelmän käyttöönottoa ja kustannustenjakoa käsiteltiin neuvoston kokouksissa. Neljä kirjastoa (Helsingin yliopiston kirjasto, Taideteollinen korkeakoulu, Lappeenrannan teknillinen yliopisto ja Jyväskylän yliopisto) ovat mukana ENCompass-järjestelmän käyttöönottohankeessa. Järjestelmän avulla luodaan ja ylläpidetään digitaalisia dokumenttiarkistoja.

Työvaliokunta käsitteli kansalliskirjastossa laadittuja palvelusopimuksia yhteistilastoinnista ja Nelli-portaalipalvelusta.

Neuvosto käsitteli FinELib-konsortion sisäisen kustannusten jaon muutosta ja yliopistokirjastojen saaman keskitetyn tuen alentamista tiettyjen aineistojen osalta.

Tietokarttahanke

Tietokarttahankeen vuoden 2004 tavoitteina oli tarkentaa kuvaa yliopistokirjastojen kokoelmatarjonnasta, kehittää kokoelmien kuvailun välineitä ja testata niitä sekä valita menetelmät kokoelmien sisällölliseksi kuvailemiseksi tietokartaksi ja tehdä pilottitutkimuksia. Ohjausryhmään kuuluvat neuvoston jäsenistä puheenjohtajana Vuokko Palonen ja Pentti Vattulainen.

Yliopistokirjastojen kokoelmat saatiin tyypiteltyä ja määriteltyä. Kokoelmista voidaan erotella yleiskokoelmat, erikoiskokoelmat, lisensoitu verkkoaineisto, digitoitu verkkoaineisto ja omat verkkokurssit sekä vapaa valikoitu verkkoaineisto.

Tietokartan kokoelmien aihealuryhmät saatiin määriteltyä. Valintaa vaikeutti kirjastojen käyttämät erilaiset sisällönkuvailumenetelmät ja eriytyneet käytännöt. Tietokartan aihealuryhmät perustuvat *Yleisen suomalaisen asiasanaston* alanmukaisiin ryhmiin, joiden sisältöä on täsmennetty, ja paikoitellen on muodostettu uusia ryhmiä kirjastojen ehdotusten pohjalta. Kokoelmien sisällönkuvailun menetelmät valittiin.

Kesällä 2004 yliopistokirjastoissa tehtiin neljän aihealueen pilottitutkimuksia, joissa selvitettiin kokoelmien ikä- ja kielijakauma. Pilottikartoituksista saadun kokemuksen ja yhdyshenkilötapaamisten perusteella laadittiin ohjeita kirjastoissa tehtäviä varsinaisia määrällisiä kartoituksia varten.

Tietokartan kokoelmien kuvailuformaatti perustuu kansainväliseen *Dublin Core Collection Description* -sovellusprofiiliin, jonka kehitystä se noudattaa kuvailujen vaihdettavuuden varmistamiseksi. Formaatin kenttien käytöstä laadittiin luettelointiohjeet, joita päivitetään jatkossa. Tietokartan formaatin kokoelmatunnus noudattaa standardiluonnosta, jonka SFS esittää ISO:lle kokoelmien id-tunnuksen standardoimiseksi.

Kuvailujen säilytys- ja käyttöpaikaksi valittiin *ENCompass*-sovellusta käyttävä *Doria*-dokumenttiarkisto. Tallennusalustan luonnos saatiin verkkoon. Sen lopullinen muoto kehitettäneen *ENCompassin* välineitä hyödyntäen. Tallentamista ei päästy testaamaan vielä vuoden 2004 aikana.

Tietokartan käyttöliittymän sisältöä ja ulkoasua ei voitu vielä suunnitella. Varmuus on kuitenkin siitä, että käyttöliittymä tehdään ainakin *Doriaan*.

Kokoelmien laadullisten arviointimenetelmien valinta on vasta alussa. Kokoelmia on evaluoitu toistaiseksi vain määrällisesti pilottitutkimuksissa. Alustavasti on tutustuttu *Conspectus*-menetelmään.

Opetusministeriö rahoitti hanketta vuonna 2004 35 000 eurolla. Tällä rahoituksella voitiin palkata koordinaattori 11 kuukaudeksi. Hankkeen koordinaattorina toimi Merja Hyödynmaa Tampereen yliopiston kirjastosta.

Informaatiolukutaidon kehittäminen osana yliopisto-opetusta

Kirjastojen yhteishanke informaatiolukutaidon kehittämiseksi osana yliopisto-opetusta käynnistyi alkuvuodesta. Hanke on kolmevuotinen ja sitä rahoitetaan opetusministeriön virtuaaliyliopistotoimintaan kohdentamista hankerahoista (71 000 euroa vuonna 2004).

Neuvoston jäsenistä hankkeen ohjausryhmään ovat kuuluneet Kaisa Sinikara puheenjohtajana sekä Jarmo Saarti ja Mirja Iivonen. Koordinaattorina toimii Anne Lehto. Käynnistysvaiheessa muodostettiin yhdyshenkilöverkosto. Yhdyshenkilöt toimivat paikallisina koordinaattoreina ja tiedon välittäjinä.

Yliopistojen tutkintorakenneuudistustyötä tekeviä tahoja muistutettiin informaatiolukutaidon merkityksestä yliopisto-opiskelussa ja laadittiin minimitason suositus yliopistoille informaatiolukutaidon oppiainesten sisällyttämiseksi uusiin tutkintorakenteisiin. Suosituksen ottaminen huomioon kaikkien yliopistojen opinnoissa edistäisi osaltaan tutkintojen vertailtavuutta ja opintosuoritusten siirrettävyyttä yliopistosta toiseen.

Suositus lähetettiin tieteenalakohtaisille tutkintorakenneuudistuskordinaattoreille sekä tiedoksi Suomen virtuaaliyliopistoon ja opetusministeriön edustajille. Suositus on tukenut kirjastojen johtajia yliopistossa käydyissä neuvotteluissa. Suoraa johtopäätöstä suosituksen vaikuttavuudesta yliopistoissa ei voida vetää, koska monet muutkin yliopistoissa meneillään olevat yhteistyöhankkeet ovat vahvistaneet tiedonhankinnan opetuksen asemaa uusissa tutkintorakenteissa. Kirjastot ovat huolissaan resursseistaan tiedonhankinnan nykyistä kattavampaan opetukseen. Käytännön toimeenpano ratkaistaan kunkin yliopiston sisällä, jossa myös neuvottelut resursoinnista käydään.

Kirjaston kouluttajien pedagogisten taitojen merkitys on kasvanut. Tilannetta kartoitettiin kyselyllä, joka osoitti, että kirjastojen kouluttajilla on monipuolista pedagogista koulutusta. Kirjastojen antaman opetuksen ja kouluttajien määrä todennäköisesti lisääntyy, jolloin tarve pedagogiseen koulutukseen kasvaa nykyisestä. Koulutusta antavat yhä useammat kirjastoammattilaiset, eivät pelkästään varsinaiset informaatikot. Kouluttajina työskentelevät pitävät jatkuvaa kouluttautumista tärkeänä ja tarve pedagogiselle koulutukselle suhteessa kirjastotyöhön on tiedostettu.

Hanke teki yhteistyötä Eurooppalaisen EnIL-verkoston kanssa toteuttamalla syksyllä 2004 kansainvälisen informaatiolukutaitoa mittaavan verkkokyselyn. Yhteiset oppisisällöt eri Euroopan maissa myös tiedonhankintataitojen/informaatiolukutaidon osalta ovat tutkintojen vertailtavuuden edellytys. Lisäksi hankkeella on tiivistä yhteistyötä pohjoismaisen Nordinfolit-verkoston kanssa.

Tieteellisen julkaisutoiminnan edistäminen

Yliopistojen julkaisutoiminta

Tampereella 9.11. järjestettiin kirjastoissa julkaisutoiminnan parissa työskentelevien tapaaminen, jonka tarkoituksena oli vaihtaa kokemuksia ja luoda yhteyksiä julkaisutoiminnasta vastaavien kesken. Tapaamisessa kartoitettiin, millainen rooli kirjastoilla on julkaisutoiminnassa eri yliopistoissa. Tapaamisia jatketaan hyvien käytänteiden jakamiseksi ja verkostoitumisen tiivistämiseksi. Tapaamisessa tuli esille julkaisutoiminnassa mukanaolevien koulutustarpeita.

Open access -julkaiseminen

Open access -julkaisemisen tunnetuksi tekeminen Suomessa edistyi merkittävästi. FinnOA-työryhmä järjesti yhdessä opetusministeriön kanssa 8.-9.1. seminaarin Vapaa pääsy tieteelliseen tietoon. Opetusministeriö asetti syksyllä työryhmän laatimaan suosituksia, joilla edistetään avointa tieteellistä julkaisemista. Suositukset valmistuvat alkuvuodesta 2005. FinnOA-työryhmään kuului neuvoston jäsenistä Ari Muhonen. Neuvoston sihteerinä

toiminut Kimmo Kuusela vastasi open access -tiedottamisesta ja FinnOAn verkkosivujen tekemisestä. Kirjastot tiedottivat open access -julkaisemiseen liittyvistä kysymyksistä omilla yliopistoissaan.

Open access -lehtiä julkaisevan BioMed Centralin kanssa solmittiin kansallinen jäsensohimus, joka kattaa kirjoittajamaksut kokonaan. Useat yliopistokirjastot liittyivät SPARC Europan jäseniksi.

Osaamiskartta

Yliopistokirjastojen osaamistarvekartoitus käynnistettiin keväällä. Tavoitteena oli luoda osaamisen kehittämisen toimintamalli yliopistokirjastojen verkostolle jatkuvan oppimisen ja kehittymisen tueksi. Hankkeessa laadittiin yliopistokirjastojen verkoston strategian pohjalta vuoteen 2010 mennessä tarvittavien osaamisten osaamiskartta. Kirjastot voivat hyödyntää sitä omilla osaamisen kehittämishankkeissaan ja myöhemmässä vaiheessa toteuttaa osaamisten arvioinnit. Tulosten pohjalta voidaan laatia verkoston yhteiset, kirjastokohtaiset ja yksikkö- tai tiimikohtaiset kehityssuunnitelmat.

Osaamiskarttaa laadittiin yhteistoiminnallisesti Educa-Instituutti Oy:n konsultin, toimitusjohtaja Heljä Hätösen ja yliopistokirjastojen verkoston työryhmän kanssa sekä verkoston eri kirjastojen johtajien yhteisissä tapaamisissa. Työryhmään kuuluivat puheenjohtajana Kristiina Hormia-Poutanen (HYK) ja Dorrit Gustafsson (HYK) Matti Hjerpe (HY Opiskelijakirjasto), Maija Ikonen (TaYK) Eeva-Liisa Lehtonen (HKKK) Pirkko Lindberg (OYK), Heli Myllys (HY Viikin tiedekirjasto), Pirkko Mäkelä-Pusa, (HYK). Ryhmän sihteerinä oli Irma Reijonen (HYK). Ryhmä kokoontui neljä kertaa. Kirjastojen johtajat ja henkilöstöasioista vastaavat työstivät osaamiskarttaa kahdessa tapaamisessa.

Opetusministeriö rahoitti hanketta 12 000 eurolla. Työ valmistuu alkuvuodesta 2005.

Arviointimenetelmien kehittäminen

Tilastoyhdyshenkilöiden vuosittaisessa tapaamisessa käsiteltiin kirjastojen tilastotietokannan (KITT) tietojen käytettävyyttä arvioinnissa ja kehittämisen välineenä. Tietokannassa on tilastotietojen ja aikasarjojen lisäksi myös toimintaa kuvaavia tunnuslukuja. Tietojen luotettavuudessa ja vertailtavuudessa on ongelmia ja kehittämistarpeita. Tilastotietokannan vastuhenkilö osallistui kansainvälisten tilasto- ja mittaristandardien uudistamistyöhön ISON työryhmässä. Kirjastojen arviointimenetelmien kehittäminen ei edennyt toimintavuoden aikana.

Rahoituspalvelus

Rahoituspalvelusta alettiin valmistella suunnitelman mukaan, mutta hankerahoituksen niukkuuden vuoksi priorisoitiin osaamiskartoituksen teettäminen. Rahoituspalveluksen jatkovalmistelu ja toteuttaminen siirrettiin tehtäväksi 2005–2006.

Kaukopalvelu

Maksullisten palvelujen selvityksen yhteydessä nousivat esiin kaukopalvelumaksut. Neuvoston kannanoton mukaan kaukopalvelu tulee säilyttää maksullisena toimintana. Vaikeaksi koettua kaukopalvelun laskutusta tulee muuttaa, mutta se ei edellytä muutoksia säädöksiin, vaan se voidaan tehdä kirjastojen laskutuskäytäntöjä kehittämällä. Neuvoston

mielestä tulisi kehittää vaihtoehtoisia kirjojen kaukolainauksen kustannusten kompensointimalleja.

Kirjastosektoreiden yhteistyöelimet alkoivat valmistella yhteistä aloitetta opetusministeriölle kaukopalvelun kokonaisselvityksen ja kehittämissuunnitelman tekemisestä. Tavoitteena selvityksen tekemiselle on kehittää kaukopalvelua vastaamaan julkaisutoiminnassa tapahtuneita muutoksia, teknistä kehitystä ja uusia palvelutarpeita.

Verkoston strategian 2003–2007 tarkistus ja uudistaminen

Verkoston strategian valmistuttua syksyllä 2002 päätettiin, että sen toteutumista arvioidaan ja strategiaa uudistetaan kahden vuoden välein. Verkoston strategian uudistamisen menettelytavasta sovittiin syksyllä 2004. Strategia uudistetaan vuoden 2005 kevään aikana.

Annetut lausunnot

Lausunto opetusministeriölle yliopistojen kirjasto- ja tietopalvelumaksuselvityksestä
Lausunto Suomen Virtuaaliyliopiston johtoryhmälle Suomen virtuaaliyliopiston strategialuonnoksesta

Edustukset

Opetusministeriön nimeämä Kansalliskirjasto 2005 -työryhmä: Päivi Kytömäki
FinELibin ohjausryhmä: Päivi Kytömäki
FinELibin konsortiorryhmä: Mirja Iivonen, Ulla Nygrén
Kirjastojen yhteisten verkkopalveluiden ohjausryhmä: Marita Turpeinen

Kokoukset

Neuvoston kokouksia pidettiin kaksi: kevätkokous Aralis-kirjastokeskuksessa Helsingissä ja syyskokous Turussa Åbo Akademiassa. Työvaliokunta kokoontui vuoden aikana viisi kertaa. Sihteerinä toimivat Irma Reijonen ja Kimmo Kuusela (1.2.–31.10.2004)

Neuvoston ja työvaliokunnan jäsenet

Työvaliokunta:

Kytömäki, Päivi	Oulun yliopiston kirjasto, pj.
Iivonen, Mirja	Tampereen yliopiston kirjasto, vpj.
Ahlbäck, Tore	Åbo Akademis bibliotek
Ekhholm, Kai	Helsingin yliopiston kirjasto
Muhonen, Ari	Teknillisen korkeakoulun kirjasto
Turpeinen, Marita	Taideteollisen korkeakoulun kirjasto

Muut neuvoston jäsenet:

Ala-Peijari, Esko	Teatterikorkeakoulu
Fabritius, Hannele	Helsingin yliopisto, Kumpulän tiedekirjasto
Haarala, Arja-Riitta	Tampereen teknillinen korkeakoulu
Hjerppe, Matti	Helsingin yliopisto, keskustakampuksen kirjastot
Hämynen, Helena	Joensuun yliopiston kirjasto
Järvinen, Tiina	Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Koskimies, Irmeli	Sibelius-Akatemian kirjasto
Lehtonen, Eeva-Liisa	Helsingin kauppakorkeakoulun kirjasto
Lipponen, Reino	Lapin yliopiston kirjasto

Myllys , Heli	Helsingin yliopisto, Viikin tiedekirjasto
Nurminen, Tuulikki	Turun yliopiston kirjasto
Nygren, Ulla	Turun kauppakorkeakoulun kirjasto
Palonen, Vuokko	Vaasan tiedekirjasto Tritonia
Perttula, Sinikka	Kuvataideakatemian kirjasto
Rajakiili, Pirjo	Helsingin yliopisto, Terveystieteiden keskuskirjasto
Saarti, Jarmo	Kuopion yliopiston kirjasto
Schröder, Maria	Svenska handelshögskolans bibliotek
Sinikara, Kaisa	Helsingin yliopisto
Ukkola, Anja	Lappeenrannan teknillisen korkeakoulun kirjasto
Vatanen, Pirjo	Jyväskylän yliopiston kirjasto
Vattulainen, Pentti	Varastokirjasto